

NOVI SULTAN. ERDOĞAN I KRIZA SUVREMENE TURSKE

Soner Çağaptay

Profil, Zagreb, 2017.

DOI: 10.20901/an.14.13

Turska je dugo poslije Drugoga svjetskog rata figurirala kao neizostavan dio zapadnog svijeta. Pritom se najviše pozivala na utemeljitelja i prvog predsjednika moderne turske države Mustafu Kemala Atatürka, koji se zauzimao za primjenu ideala zapadnog svijeta u svojoj zemlji, ali i na svoju dugu i bogatu povijesnu tradiciju. Smještena između Bliskog istoka, Balkana i Mediterana, u povijesti je bila podložna različitim kulturnim i političkim utjecajima, prilagođavajući ih svojemu ekonomskom, vjerskom, kulturnom i političkom sustavu. Hrvatska se javnost o razvoju moderne Turske može upoznati iz nekoliko vrijednih djela domaćih i stranih autora što su objavljena posljednjih godina, ponajprije iz Mangove političke biografije Atatürka (2011), Biagonnijeve knjige o povijesti Turske (2012), Muharemi-jeve knjige o povijesti i politici Turske (2012) te Jovićeve studije o suvremenoj turskoj politici (2016). Tome nizu treba dodati knjigu *Novi sultan. Erdoğan i kriza suvremene Turske* Sonera Çağaptaya, američkog politologa turskog podrijetla, stručnjaka za tursko-američke odnose i direktora Programa za istraživanje Turske u Institutu za bliskistočnu politiku u Washingtonu.

U vrijeme nastajanja Çağaptayeve knjige, po svemu se činilo da se Turska rastaje od svoga sekularnog nasljeđa. Riječ je o krizi politički duboko podijeljenoga turskog društva, ali i o krizi društvenih vrijednosti koja se izražava na svim društvenim razinama, kako u

unutarnjoj tako i u vanjskoj politici, a u njezinu se središtu našao konzervativni populistički predsjednik države Recep Tayyip Erdoğan. Çağaptay tvrdi da Erdoğanova "kontrarevolucija postavlja islam u središte turske unutarnje politike, a protuzapadnjačku orijentaciju u središte vanjske" politike (198). Medijske cenzure, kršenja ljudskih prava, progon intelektualaca na sveučilištima, uhićenja vojnih časnika te ukidanje političkih sloboda radikaliziraju i liberalnu i nacionalističku opoziciju u Turskoj te pogoršavaju njezine odnose s Europskom unijom i SAD-om. Autor priznaje da mu je neposredan motiv za pisanje knjige bio propali državni udar kojim je turska vojska u srpnju 2016. pokušala svrgnuti Erdoğan i vladu njegove Stranke pravde i razvoja (AKP). Çağaptay je dan nakon udara, 16. srpnja 2016, u *Washington Postu* ustvrdio da će, neovisno o ishodu državnog udara, Turska nepovratno kliznuti u autoritaran tip vlasti. Autora, ipak, zanimaju dublji uzroci sadašnje krize turske demokracije.

Kroz dvanaest poglavlja autor opisuje i analizira Erdoğanov politički put na podlozi uspona političkog islama u Turskoj. Središnja je teza knjige da su kriza turskog društva i njezin glavni protagonist neraskidivo isprepleteni, to jest da Erdoğan svojim autokratskim vladanjem pokušava nadvladati krizu, ali je zapravo sve više produbljuje.

Prva dva poglavlja opisuju Erdoğanovo odrastanje u siromašnoj istanbulskoj

četvrti pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća, a iz tih se opisa umnogome mogu razumjeti njegov kasniji politički svjetonazor i ideologija. Podrijetlom iz siromašne religiozne obitelji, Erdoğan je u najranijoj dobi osjetio društvenu stigmatizaciju i izolaciju unutar sekularnog režima. Od trećeg do šestog poglavlja autor opisuje njegov rani politički angažman u marginalnome islamističkom pokretu, koji je sljedećih desetljeća sve više jačao. Pravu političku karijeru počeo je 1994. izborom za gradonačelnika Istanbula. Nakon "tihog puča" turske vojske 1997. i zbacivanja islamista s vlasti, Erdoğanu se, kao popularnom gradonačelniku kojega vojni udar nije zahvatio, otvara put do položaja premijera, što i postaje 2002. Od sedmoga do desetog poglavlja autor opisuje njegov premijerski mandat kao "dobre godine" u kojima Turska bilježi gospodarski rast, poboljšanje životnog standarda i približavanje Europskoj uniji. No oslikava se i njegovo postupno udaljavanje od Zapada nakon 2008. kada je postao predsjednikom Turske. Sve se više okreće muslimanskom svijetu primjenom "miroljubive moći" kao nove smjernice u vanjskoj politici te pomno planira udare na sekularna i demokratska načela na unutarnjem planu. Poglavlja opisuju sustavan progon svih društvenih struja: suđenje nacionalističkoj i sekularističkoj organizaciji Ergenekon 2008, gušenje prosvjeda liberala u parku Gezi 2013, prekid primirja s Kurdskom radničkom strankom (PKK) 2015, uhićenja i smjene visokih vojnih dužnosnika te progon sljedbenika nekadašnjega političkog suradnika Fethullaha Gülena. U posljednja dva poglavlja autor analizira sadašnju autokratsku vlast i nudi moguća rješenja krize.

Knjiga *Novi sultan* nije uobičajena politička biografija. Opisujući Erdoğanov politički put, autor pokušava doprijeti do dubljih uzroka krize Turske s tri as-

pekta: povijesnoga, unutarpolitičkog i vanjskopolitičkog. Pritom je nedostatak knjige to što autor ne analizira Erdoğanovo shvaćanje političkog islama i političkog sustava Turske. Erdoğanov režim nema uzora ni u zapadnim demokracijama ni u diktaturama, a Erdoğanova Turska zasniva se na islamizmu, "ideologiji koja iskrivljuje i demokraciju i religiju" (179). Autor se pak ne upušta u dublju analizu doktrinarnih načela političkog islama i njihova oblikovanja u turskima društvenim uvjetima, nego tu doktrinu izjednačava s Erdoğanovim autokratskim djelovanjem.¹

Çağaptayeva analiza ukazuje na to kako je konsolidacija Erdoğanove vlasti posredstvom marginalizacije i demonizacije političkih protivnika ujedno i njegova najveća slabost koja ugrožava njegov politički opstanak. Autor je uvjeren u to da Erdoğan iskreno želi Tursku pretvoriti u globalnu silu koja neće doživjeti sudbinu Osmanskog Carstva, ali njegovo djelovanje proizvodi potpuno suprotne učinke. Turska može postati globalna sila samo pomoću "zdravije demokracije", a ne "neliberalne politike" (10). Erdoğan svojom autokratskom politikom neće samo produbiti krizu države nego i svoga pokreta. Odstranivši sve potencijalne političke partnere, Stranka pravde i razvoja pretvorila se u krajnje personaliziranu organizaciju. Ako Erdoğan bude smijenjen, svrgnut ili se sam povuče, njegov će pokret ostati bez karizmatskog vođe i suočiti se s izvjesnim rasapom, a država će ostati bez glavnog kormilara. Nakon što potpuno "očisti" javni prostor od stvarnih i potencijalnih političkih neprijatelja i suparnika, Erdoğan više neće moći proizvoditi nove

¹ Bibliografija je pretežno sastavljena od medijskih izvora, političkih analiza i izvješća, službenih dokumenata i internetskih stranica. Autor se trebao više osloniti na neka važna djela o fenomenu političkog islama u Turskoj, kao što je, primjerice, Yavuzova studija (2003).

neprijatelje pa će ih morati potražiti na međunarodnoj pozornici. Stoga se turskoj javnosti sustavno nameće narativ o križarskom pohodu Zapada na Tursku i neprijateljstvu Amerike i Europe prema islamskom svijetu općenito. Umjesto da postane globalna sila, Turska se u međunarodnoj politici sve više izolira. Erdoğan zaoštava i odnose na regionalnoj razini, ponajprije s Iranom. Agresivna unutarnja politika nužno se okreće vani te se unutarnja kriza "izvozi" i širi na sve razine.

Uspoređujući Erdoğana s Atatürkom, Çağaptay upućuje na bitno različite povijesne kontekste u kojima su djelovali: Atatürk je djelovao u kontekstu koji mu je omogućio da politički uspije, dok će kontekst u kojemu djeluje Erdoğanu donijeti poraz kao "propalom sultanu" (208). Atatürk duguje svoju povijesnu veličinu tome što je početkom dvadesetih godina prošlog stoljeća naslijedio strukture i sustav sultanata u pretežno ruralnoj zemlji s neobrazovanim stanovništvom. Prisilna sekularizacija u naslijedenome autokratskom sustavu nije bila samo uspješna nego je imala i dugoročne pozitivne rezultate: urbanizacija i uvođenje modernoga obrazovnog sustava stvorili su pedesetih godina podlogu za institucionalizaciju demokracije. Prema mišljenju autora, Erdoğan primjenom Atatürkovih autokratskih metoda pokušava uvesti religiju u javni prostor i revitalizirati "slavnu" osmansku prošlost. No takvo preoblikovanje sustava nije utemeljeno u društvenoj zbilji te posljedično stvara polarizaciju koja prijeti građanskim ratom (9).

Çağaptay tvrdi da svjedočimo prvoj pravoj egzistencijalnoj krizi turske države. Iako su u suvremenoj političkoj povijesti česti bili državni udari, kršenja ljudskih prava, teške ekonomske krize i duboke ideološke podjele u društvu, nijedan politički akter do Erdoğana nije dovodio u pitanje demokratski poredak

i Atatürkovo sekularno nasljeđe. Zaoštreno rečeno, Erdoğan u pitanje dovodi opstojnost same turske države. Çağaptay daje važan doprinos razumijevanju krize analizom Erdoğanove političke "predodžbe" u skladu s kojom želi oblikovati državni poredak. Naime, on ukazuje na to kako je Osmansko Carstvo tijekom šest stoljeća povijesti samo nekoliko puta "otklizalo" u pravu teokraciju. U moderno doba Osmanlije su svoju državu smatrale europskom silom s obrazovnim sustavom dostupnim ženama, sekularnim sudstvom i religijskim pluralizmom (198). S mladoturskom revolucijom 1908. u Osmanskom Carstvu ubrzani su procesi sekularizacije, demokratizacije, napretka i oblikovanja države i društva prema zapadnom modelu. Atatürk je nakon proglašenja republike 1924. nastavio započeti proces, ali kako bi opravdao revoluciju, morao je napraviti oštar rez s prošlošću. Osmansko Carstvo prikazivao je kao vjersku fundamentalističku i nazadnu tvorevinu koja se zasnivala na sirovoj opresiji. Upravo je to oblikovalo mladog Erdoğana i islamistički pokret. Erdoğanova kontrarevolucija djeluje prema Atatürkovoj pomno iskrivljavanoj viziji islama i osmanskog nasljeđa, ali se autor ne upušta u dublju analizu njegove predodžbe o "lošem kemalizmu" i dobroj "carskoj prošlosti".

Kako je Erdoğan utjelovljenje krize, njezino rješenje ovisi najviše o njemu. Autor nudi prijedloge za prevladavanje krize uz ostanak Erdoğana na vlasti. Najvažnije je donijeti liberalni ustav, budući da Turska u današnjim okolnostima može opstati samo kao pluralistička liberalna demokracija. No Çağaptay ne smatra da je Erdoğan jedini krivac za neliberalnu autokratsku politiku. Odgovornost treba tražiti i u Atatürkovoj sekularizaciji i njegovu viđenju uloge religije u društvu. Postoje dva modela sekularnog poretka: jedan nudi *slobodu*

religije, kao u SAD-u, a drugi nudi *slobodu od religije*, kao u Francuskoj. Atatürk je oblikovao Tursku prema drugom modelu. Islam, kao duboko ukorijenjen sastavni dio života turskog naroda, nikad nije mogao biti potpuno potisnut iz javnog života. Što je surovije provođena sekularizacija, to je reakcija morala biti jača te se izrazila upravo u političkom profilu Erdoğana.

Autor nastoji biti objektivan u općoj ocjeni Erdoğanove vlasti. Pripisuje mu uspjehe u ekonomiji tijekom premijerskog mandata 2002-2007. kada je Turska bilježila gospodarski rast, smanjila siromaštvo i bila konstruktivan globalni sugovornik velikih sila. Ako se Erdoğan ne okrene liberalizaciji, a to je, prema

mišljenju autora, malo vjerojatno, opstojnost Turske može zajamčiti samo povezivanje svih opozicijskih struja s izabranim karizmatskim vođom na čelu koji bi popularnošću parirao Erdoğanu. Çağaptay na zanimljiv način analizira kompleksan odnos između unutarnje polarizacije i turske pozicije u međunarodnoj politici, pri čemu je glavni pokretač svih procesa Erdoğan. Knjiga upućuje na zaključak kako tipovi političkih poredaka, kakav je sadašnji turski poredak, nemaju unutarnjih ograničenja te posljedično vode k polarizaciji društva i izolaciji države. Utoliko je knjiga *Novi sultan* važan prilog raspravi o suvremenoj turskoj politici i državi.

Petar Popović

Literatura

- Biagini, Antonello. 2012. *Povijest moderne Turske*. Zagreb: Srednja Europa.
- Jović Dejan. 2016. Turska. U: Kasapović, Mirjana. (ur.). *Bliski istok. Politika i povijest*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, str. 353-372.
- Mango, Andrew. 2011. *Atatürk. Biografija tvorca moderne Turske*. Zagreb: Golden marketing.
- Muharemi, Amir. 2012. *Turska. Uvod u povijest, unutarnju i vanjsku politiku*. Zagreb: Novi liber.
- Yavuz, Mahan H. 2003. *Islamic Political Identity in Turkey*. Oxford: Oxford University Press.